

Svitlana Kravchenko*

 <https://orcid.org/0000-0003-3225-1771>

Ukraińcy na mapie kulturowej Łodzi w okresie międzywojennym (1920–1939)

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie najciekawszych postaci ukraińskich artystów i działaczy kulturalnych, którzy w okresie międzywojennym zamieszkali w Łodzi i swoją twórczością wpisali się na karty historii kultury polskiej. Ten aspekt życia kulturalnego Łodzi okresu międzywojennego nie był opisany. Do badania problemu wykorzystano następujące metody naukowe: opisowa, indukcyjna, historyczna, analiza prasy, badanie dokumentów, analiza i krytyka piśmiennictwa. W artykule ukazane zostały czynniki historyczne, które spowodowały pojawienie się licznej grupy narodowości ukraińskiej wśród mieszkańców miasta. Opisana została droga życiowa najbardziej znanego w Polsce ukraińskiego malarza Zenobiusza Poduszki. Przeanalizowano jego dorobek artystyczny i udział w życiu artystycznym Łodzi. Wskazano na specyfikę i aktywność twórczego stylu utalentowanego pejzażysty, jego powiązanie z licznymi grupami i jednostkami polskich malarzy w XX w. Przedstawiono także innych ukraińskich działaczy kulturalnych – artystów teatralnych, nauczycieli. Większość z nich to emigranci polityczni, którzy brali udział w walkach o niepodległość Ukrainy i z powodów politycznych musieli uciekać z ojczyzny, by ocalić życie przez represjami bolszewickimi. Ukazana została również twórczość znanego ukraińskiego artysty i muzykologa Myrosława

* Uniwersytet Łódzki, e-mail: svitlana.kravchenko@filologia.uni.lodz.pl

Antonowycza, który w pewnym okresie swojego życia w latach 1930–1940 występował w teatrze opery w Łodzi, wykonywał arie w operach światowych mistrzów – G. Verdi, G. Donicetti, R. Wagnera i in.

Słowa kluczowe: emigracja polityczna, prawosławny cmentarz na Dołach, Zenobiusz Poduszko, ukraiński teatr objazdowy, opera w Łodzi

Ukrainians on the cultural map of Lodz in the interwar period (1920–1939)

Summary

This article presents the most interesting Ukrainian artists and cultural activists who lived in Lodz in the interwar period and made a mark in the history of Polish culture with their work. The following scientific methods were used to study the problem: descriptive, inductive, historical, press analysis, document examination, analysis and criticism of literature. The historical factors which caused the appearance of a large group of Ukrainian nationality among the city's inhabitants are shown. The life path of Poland's most famous Ukrainian painter Zenobiusz Poduszko is described. His artistic output and participation in the artistic life of Lodz are analysed. The specificity and activity of the creative style of the talented landscape painter was pointed out. Other Ukrainian cultural activists – theatre artists, teachers – are also presented. Most of the analysed Ukrainian artists and cultural activists were political emigrants. They participated in the struggle for Ukrainian independence. In order to save their lives, they had to flee Bolshevik repression and permanently emigrate from Ukraine. The work of the well-known Ukrainian artist and musicologist Myroslav Antonovych, who performed at the opera theatre in Lodz from 1930 to 1940, performing arias in operas by world masters – G. Verdi, G. Donicetti, R. Wagner and others – is presented.

Keywords: political emigration, Orthodox cemetery on Doły, Zenobiusz Poduszko, Ukrainian touring theatre, opera in Łódź

Ogromną rolę w rozwoju kulturowym Łodzi odegrali obok mieszkańców miasta przedstawiciele mniejszości narodowych. Już w drugiej połowie XIX wieku Łódź zamieszkiwali Polacy, Niemcy, Żydzi, Czesi i inne narodowości. Powszechny spis ludności przeprowadzony w roku 1897 wykazał, że na terenie miasta i w osiedlach podmiejskich mieszkało 145,6 tys. Polaków (46,4%), 92,4 tys. Żydów (29,4%), 67,3 tys. Niemców (21,4%), 7,4 tys. Rosjan (2,4%), 1,3 tys. przedstawicieli innych narodowości (0,4%)¹.

Po zakończeniu I wojny światowej w okresie międzywojennym w Polsce mniejszości narodowe stanowiły ponad 1/3 mieszkańców kraju i to była największa liczba ze wszystkich krajów europejskich. Według archiwaliów, które cytuje Arkadiusz Rzepkowski w swojej pracy, dotyczącej składu narodowościowego ludności w Łodzi,

[...] w 1937 r. struktura narodowościowa Łodzi przedstawiała się w sposób następujący: Polaków było 389,5 tys. (58,5%), Żydów 207 tys. (31,1%), Niemców 53,7 tys. (8,0%), Rosjan 7,3 tys. (1,0%), Rusinów (Ukraińców i właściwych Rusinów) 3206 (0,4%), Białorusinów 417 (0,06%), przedstawiciele innych narodowości było 4108 (0,6%)².

Pojawienie się w okresie międzywojennym Ukraińców jako widocznej grupy mieszkańców Łodzi powiązane było z wydarzeniami historycznymi, w szczególności z walką narodowowyzwoleńczą Ukrainy i sojuszem wojskowym Petlura–Piłsudski zawartym w 1920 roku. Wygrana Bitwa Warszawska i przegrana bitwa o Kijów, a także podpisany w roku 1921 Traktat Ryski spowodowały, że ziemie zachodnioukraińskie (Wołyń i Galicja wschodnia) weszły w skład II Rzeczypospolitej, a wojsko Ukraińskiej Republiki Ludowej internowano na obszarze Rzeczypospolitej i innych krajów europejskich.

Obozy internowanych wojskowych Armii URL funkcjonowały na terenach Polski od roku 1920 do 1924, a po zlikwidowaniu obozów byli wojskowi stali się przedstawicielami ukraińskiej emigracji politycznej. Wśród nich, a zwłaszcza wśród oficerów, było bardzo dużo wykształconych utalentowanych pisarzy, malarzy, naukowców, nauczycieli i in., którzy jako ochotnicy walczyli o niepodległość Ukrainy.

Większość Ukraińców zamieszkałych w Łodzi w latach 1920–1930 to emigranci polityczni, którzy następnie zostali pochowani na cmentarzu prawosławnym na Dołach. Znajdują się tam mogiły: Illi Jasinczuka (1900–1980), setnika Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, późniejszego inżyniera, chemika, nauczyciela; Zenobiusza Poduszki (1887–1963), żołnierza Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, artysty; Anny Kondratczenko (pseudonim „Jaskółka”, zm. 1941), uczestniczki wojny 1920 r.,

1 A. Rzepkowski, *Skład narodowościowy, wyznaniowy i językowy ludności Łodzi w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2008, R. VII, nr 1, s. 88–89.

2 Tamże, s. 92.

nauczycielki; pułkownika Wołodymyra Tretiakowa (1882–1945), pułkownika Wołodymyra Niemołowskiego (1892–1943), urzędnika (koronera), chorążego Tkaczenki, kierowcy atamana Symona Petlury; Marty Kornyleckiej (1898–1942) i jej męża Anatolija Kornyleckiego – artystów teatralnych, m.in. teatru wojskowego Ukraińskiej Republiki Ludowej³ i in.

O życiu kulturalnym i artystycznym Ukraińców w II Rzeczypospolitej pisali polscy i ukraińscy badacze, m.in.: Emilian Wiszka⁴, Natalia Sydorenko⁵, Aleksander Kolańczuk⁶.

Jednym z najwybitniejszych Ukraińców, który wpisał się w karty kultury polskiej XX wieku i historii miasta Łodzi, był Zenobiusz Poduszko (1887–1963) – ukraiński malarz, który podczas pobytu w Polsce stał się znanym polskim malarzem i scenografem. Do wybuchu wojny, w latach 1906–1911 uczył się w Kijowskiej Szkole Artystycznej pod kierunkiem znanych malarzy ukraińskich: Ołeksandra Muraszki i Ilji Riepina. Uczelnię ukończył z wyróżnieniem. W 1908 roku odbyła się pierwsza wystawa jego dzieł. W latach 1911–1918 studiował w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu pod kierunkiem Jana Ciągłińskiego i Mikołaja Dubowskiego. W okresie studiów zaczął uczestniczyć w wystawach Pieriedwiżników. Ruch artystyczny Pieriedwiżników powstał w środowisku studentów i absolwentów petersburskiej akademii w drugiej połowie XIX wieku. Było to niezależne stowarzyszenie artystyczne, od 1870 roku nazywane „Towarzystwem Objazdowych Wystaw Artystycznych”. Skupiało ono artystów realistów, przeciwstawiało się wszelakim ograniczeniom akademickim twórczości, zachowywało niezależność od struktur państwa, starało się przybliżyć sztukę szerokim rzeszom odbiorców, w tym niewykształconym i organizowało ruchome wystawy w Moskwie, Petersburgu, Kijowie, Odessie, Charkowie, Rydze i innych miastach w okresie 1871–1923. W latach studiów w Petersburgu Zenobiusz Poduszko opanował postawy i narzędzia malarstwa realistycznego. W swojej twórczości przejawiał wpływ tendencji impresjonistycznych. Tworzył głównie pejzaże. Był członkiem „Społeczności Artystów” i Towarzystwa imienia Archipa Kuindzego, działającego w latach 1910–1920.

W roku 1918 Zenobiusz Poduszko skończył Akademię i po powrocie do Ukrainy zaczął służyć w wojsku jako oficer Wydziału Kulturalno-Oświatowego Sztabu Generalnego Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. W latach 1919–1920 przebywał w obozie internowanych ukraińskich wojskowych w Łańcucie, a od roku 1921 zamieszkał w Łodzi.

3 I. Парнікоза, *Лодзь, православне кладовище, українські поховання, з Прадідівська слава. Українські пам'ятки (українська)*, <https://www.pslava.info/index.php?Node=326930> [dostęp: 23.09.2020].

4 E. Wiszka, *Emigracja Ukraińska w Polsce. 1920–1939*, Wydawnictwo Mado, Toruń 2004.

5 Н. Сидоренко, *Національно-духовне самоствердження*, Київ 2000.

6 A. Kolańczuk, *Internowani żołnierze armii UNR w Kaliszu 1920-1939*, Kalisz–Przemyśl–Lwów 1995.

W okresie międzywojennym do roku 1939 artysta pracował jako technik-rysownik w Zarządzie Miejskim oraz jako nauczyciel rysunków w Państwowej Szkole Włókienniczej i Miejskiej Dokszałcającej Szkole Zawodowej Grafików nr 10 w Łodzi. W latach 1926–1935 był scenografem Teatru Miejskiego w Łodzi. Projektował scenografie do sztuk, takich jak: *Dziwak* Aleksandra Afinogenowa, *Kwadratura koła* Walentyna Katajewa, *Moja kochana, głupia mama* Marii Mayer i Ludwiga Nerza, *W małym dworku* Stanisława Ignacego Witkiewicza, *Codziennie o piątej* Hennequin'a Maurice'a i Veber'a Pierre'a, *Panna Flute* Berra Georges'a, *Asekuracja wierności* Guitry Sachaiin⁷.

W latach 1920. w Łodzi powstało kilka grup artystycznych, zainicjowanych przez żydowskich i polskich artystów. W roku 1926 powstała „Grupa Łodzian”, która już w lutym tegoż roku zorganizowała wystawę, a po tym wydarzeniu zmieniła nazwę na „Stowarzyszenie Start”⁸, którego Zenobiusz Poduszko był jednym z założycieli i uczestników. Brał udział w licznych wystawach artystów na terenie całego kraju w latach 1926, 1929, 1930 – w Łodzi, Krakowie, Warszawie i innych miastach. W tych wystawach uczestniczyli również znani malarze: Konstanty Mackiewicz, Katarzyna Kobro, Władysław Strzemiński, Karol Hiller i in.

W latach 30-tych Zenobiusz Poduszko współpracował z czasopismem „Forma” (czasopismo związku zawodowego polskich artystów plastyków w Łodzi), które ukazywało się w latach 1933–1938. Było to sześć numerów pod redakcją Karola Hillera i Stefana Wegnera. Na łamach tego czasopisma publikowane były reprodukcje obrazów ukraińskiego malarza⁹.

W okresie międzywojennym artysta uczestniczył w licznych wystawach ukraińskich malarzy we Lwowie, wraz z tak znanymi artystami, jak: Paweł Kowzun, Wasyl Kryżaniwskij, Ołena Kulczycka, Ołeks Nowakiwskij, Lew Getz i in. Pierwsze cztery wystawy zostały zorganizowane przez członków Koła Działaczy Ukraińskiej Sztuki w latach 1922–1926, którzy postawili przed sobą zadanie zjednoczenia narodowych sił artystycznych, popularyzowania sztuki ukraińskiej, sztuk wizualnych, zaangażowania do współpracy młodego pokolenia artystów. Pierwsza wystawa odbyła się w czerwcu 1922 roku w Muzeum Stowarzyszenia Naukowego imienia T. Szewczenki we Lwowie. W maju 1923 roku była zorganizowana druga wystawa ukraińskich artystów, trzecia odbyła się jesienią 1924 roku

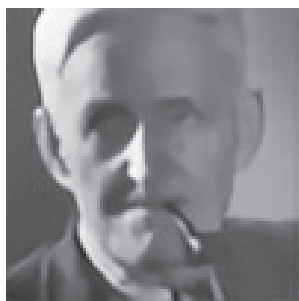
7 Zenobiusz Poduszko, [w:] *Słownik Biograficzny Teatru Polskiego, 1900–1980*, t. II, PWN, Warszawa 1994, <https://encyklopediateatru.pl/osoby/39996/zenobiusz-poduszko> [dostęp: 2016]

8 J. Malinowski, *Malarstwo i rzeźba Żydów polskich w XIX i XX wieku*, PWN, Warszawa 2000, s. 283–286.

9 „Forma”, 1934, nr 2, wrzesień, s. 19, <https://bcu.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/56314/edition/49253/content> [biblioteka cyfrowa UŁ]

w Narodowym muzeum Lwowa, a czwarta – w roku 1926 i była podsumowująca dla Koła Działaczy Ukraińskiej Sztuki¹⁰.

Oprócz tego Zenobiusz Poduszko aktywnie uczestniczył w wystawach Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie, w Krakowie, w Miejskiej Galerii Sztuki w Łodzi, w Lublinie, Poznaniu i innych miastach Polski. Udział w licznych wystawach pozwolił artyście wejść do polskich i ukraińskich środowisk artystycznych. Stał się znanym i popularnym malarzem, ocenianym bardzo pozytywnie przez krytyków¹¹.

Zenobiusz Poduszko

Źródło: https://www.askart.com/artist/Zenobiusz_Poduszko/11243452/Zenobiusz_Poduszko.aspx

Przed burzą

Źródło: https://gpu.com.pl/product_info.php?cPath=53_103&products_id=1014

¹⁰ I. Гах, Лев Гец у виставкових проєктах Львова 1920-х років співпраця з Гуртком Діячів Українського Мистецтва, „Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку”, Випуск 2023, № 44, с. 64-71

¹¹ Там же, с. 67.

Okres II wojny światowej był dla Zenobiusza Poduszki bardzo ciężki. Artysta znajdował się w bardzo złej sytuacji materialnej, chorował, stracił znaczną część dorobku artystycznego, w pewnym momencie nawet przestał malować. Dopiero po zakończeniu wojny, którą ledwo przeżył, powrócił do twórczości.

Po drugiej wojnie pracował w Pracowni Urbanistycznej Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi. W latach 1948–1954 powstał cykl dzieł *Krajoobraz śląski*, który był odzwierciedleniem (refleksją) przebywania malarza w Sudetach i Beskidzie Śląskim. Nieco później cykl ten był reprodukowany na pocztówkach przez Spółdzielnię Wydawniczą „Poziom”, która w roku 1959 zmieniła nazwę na Wydawnictwo Łódzkie.

Zenobiusz Poduszko był współzałożycielem i członkiem Zarządu Związku Polskich Artystów Plastyków Okręgu Łódzkiego. Od roku 1957 wchodził także w skład ogólnopolskiej grupy twórczej artystów plastyków „Zachęta”, deklamującej oparcie na realizmie i dawnych tradycjach sztuki polskiej. W Manifeście grupy zostało zapisane:

Zadaniem naszym jest krzewienie i rozwijanie upodobań do piękna wśród najszerzych mas społeczeństwa. Sztuka w oparciu o piękno przyrody i otaczającego nas świata może, według naszego mniemania, dać najszlachetniejsze przeżycia. Poprzez piękno w dziele sztuki, choć w części można ukoić cierpienia i zabiżnić rany, przede wszystkim natury moralnej zadane ludzkości, a do dzisiaj nie uleczone, przez ostatnie kataklizmy dziejowe. Dlatego hasłem naszym piękno w obrazie kontrolowane rozumnie z naturą jest ideałem, do którego artysta powinien dążyć. Przyjmując realizm jako podstawę w naszych poczynaniach twórczych, wychodzimy z tego przeświadczenia, że wszystkie największe dzieła sztuki, pomniki przeszłości, wywodzą się z realizmu. Sztuka, której barwy i formy wysnute są z otaczającego nas piękna przyrody, poparta potęgą myśli, służyć będzie PRAWDZIE, PIĘKNU i DOBRU¹².

Po roku 1945 jego obrazy były prezentowane również na wystawach Ośrodka Propagandy Sztuki (w latach 1953, 1956, 1959–1961), Spółdzielni Związku Artystów Plastyków (w latach 1945, 1948, 1951), Politechniki Warszawskiej (w latach 1958–1959), Muzeum Narodowego w Warszawie (w latach 1961 i 1962).

W okresie międzywojennym artysta malował przeważnie ukraińskie motywy, krajoobrazy Wołynia, Podola, Karpat. Po drugiej wojnie powstają obrazy Łodzi i okolic, a także Śląska. W roku 1961 odbyła się wystawa „Ziemia łódzka w malarstwie Zenobiusza Poduszko”.

Zenobiusz Poduszko zmarł w 1963 roku i został pochowany na prawosławnym cmentarzu na Dołach w Łodzi, a rok później odbyła się pośmiertna wystawa jego prac.

¹² Manifest ogólnopolskiej grupy twórczej artystów plastyków „ZACHĘTA”, <https://mierzejewski.info/zacheta-manifest-grupy-tworczej-artystow-plastykow1.html> [dostęp: 1957]

W Ukrainie i w Polsce Zenobiusz Poduszko znany jest jako malarz pejzażysta, który stosował technikę olejną oraz akwarelową, metodę realistyczną z widocznymi wpływami impresjonistycznymi. Tworzył także dekoracyjne plamy barwne i uproszczenia motywów naturalnych, przekazywał za pomocą pastelowych barw, miękkich kolorów i łagodnych form pewne nastroje liryczne. W jego dorobku artystycznym znajdują się ponad 1000 prac. Do najbardziej znanych należą cykle: *Step, Do domu, Zachód słońca, W stepie, Chutor, Na pastwisku, Obóz Czumacki, Wioska stepowa, Wieczór na stepie, Pola zbożowe, Wiatraki, Orka, Nad Dnieprem, Hajdamacy jedzą obiad, Stary Młyn, Krajobraz śląski, Ziemia łódzka*, a także obrazy *Hucul ze stadem o świcie, Zakarpacki krajobraz z domami* i in.

Zdolności i talent malarza były zawsze wysoko cenione w środowisku artystycznym. Po zakończeniu z wyróżnieniem Kijowskiej Szkoły Artystycznej Zenobiusz Poduszko jako bardzo zdolny absolwent otrzymał stypendium dla kontynuowania studiów w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu.

W roku 1930 już w Polsce artysta otrzymał Brązowy Medal na wystawie Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych za obraz *Wieczór – miasteczko kresowe*¹³. W roku 1954 został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi dla państwa i obywateli, a w roku 1957 otrzymał Honorową Odznakę Miasta Łodzi. W ostatnim roku swojego życia (1963) otrzymał Nagrodę plastyczną województwa łódzkiego, przyznaną przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi¹⁴.

W latach 30-tych polska prasa w publikacjach o wystawach polskich plastyków bardzo wysoko oceniała talent Zenobiusza Poduszki. W roku 1939 gazeta „Ilustrowana Republika” pisała:

Prawdziwą ozdowa ostatniej wystawy są śliczne, subtelne, pastelowe w swojej delikatności pejzaże mistrza nastrojów Z. Poduszki. Ich realistyczny impresjonizm ma w sobie ciepły sentyment i specyficzny urok: jak gdyby zrodził się ze skrzyżowania techniki Stanisławskiego z kunsztem Lewitona. Ogromnie szkoda, że świetny pejzażysta ten nie zaprezentował nam na ostatniej wystawie swoich małych obrazków, w których bodaj najlepiej odzwierciedla się niepośledni talent tego niezrównanego technika i czułego poety. Zenobiusz Poduszko informował nas, że może w jesieni urządzi własną wystawę swoich prac. Znając dobrze szerokie ewentualności artystyczne tego utalentowanego a niedocenionego i borykającego się z ciężką dola malarza czekamy na nią jak najbardziej niecierpliwie¹⁵.

¹³ Н. Жукова, Зиновій Подушко: український художник родом з Донеччини, про якого більше знають у Польщі (ФОТО), <https://freeradio.com.ua/zynovii-podushko-ukrainskyi-khudozhnyk-rodом-z-donechchyny-pro-iaoho-bilshe-znaiut-u-polshchi-foto/> [dostęp: 11.11.2021].

¹⁴ Ł. Grzejszczak, „Ileż scen i obrazów z samej gry obłoków”. *Twórczość pejzażowa Zenobiusza Poduszki*, „Kronika Miasta Łodzi” 2005, t. 1/2.

¹⁵ *Wystawa prac członków zw. zaw. polskich artystów-plastyków, „Ilustrowana Republika”, rok 1939*, cyt. za: <http://baedekerlodz.blogspot.com/> [dostęp: 26.01.2024]

Zenobiusz Poduszko, *Wieczór*

Źródło: <http://surl.li/pxgmn>

Artystyczny dorobek Zenobiusza Poduszki do dnia dzisiejszego jest znany i popularny w Polsce. Jego obrazy znajdują się w licznych muzeach i galeriach Polski, Ukrainy i Rosji: w Miejskim Muzeum Historii i Sztuki im. Juliana i Kazimierza Bartoszewiczów w Łodzi, Galerii Piotra Uznańskiego w Łodzi, Muzeum Okręgowym w Toruniu, Muzeum Narodowym we Lwowie, Obwodowym Muzeum Sztuki miasta Chmelnyckyj i in.¹⁶

Należy wyartykułować, że o innych przedstawicielach ukraińskiej emigracji, którzy mieszkali w Łodzi i zostali pogrzebani na cmentarzu prawosławnym, zachowało się dużo mniej informacji, niżeli o malarzu i scenografie Zenobiuszu Poduszko.

Z Łodzią okresu międzywojennego powiązana była działalność rodziny ukraińskich artystów teatralnych Anatolija i Marty Kornyleckich, realizujących swoją twórczość w ukraińskim teatrze objazdowym.

¹⁶ Подушко Зиновий Григорьевич (1887–1963), <https://web.archive.org/web/20141101102453/http://korners.kiev.ua/russian/painters/1338> [dostęp: 1.11.2014]

Anatolij Kornylećkyj (1898–1944) pochodził z rodziny nauczycielskiej z guberni podolskiej. Ukończył szkołę duchowną, a później wstąpił do Podolskiego Seminarium Duchownego. Jednak z powodu śmierci ojca został bez środków do życia. Brak pieniędzy i konieczność opieki nad najmłodszą siostrą zmusiła go do twórczości i pracy w pobliżu miejsca zamieszkania. Pracował jako korepetytor dla dzieci właściciela ziemskiego. W swojej wsi Anatolij Kornylećkyj założył stowarzyszenie „Prosvita”. Członkowie tego stowarzyszenia należeli do przedstawicieli ukraińskiej elity intelektualnej (pisarzy, naukowców i in.) i pełnili swoistą misję szerzenia wiedzy, edukacji i kultury wśród najbiedniejszych warstw społeczeństwa. Celowi temu służyło założone stowarzyszenie. W ramach działalności stowarzyszenia Anatolij Kornylećkyj założył amatorską grupę teatralną, wygłaszał wykłady na temat historii i geografii Ukrainy.

W roku 1919 jako ochotnik wstąpił do Armii URL, służył w Trzeciej Dywizji Żelaznej, a po niepowodzeniu walk narodowowyzwoleńczych w listopadzie 1920 roku wyemigrował do Polski. Na początku Anatolij Kornylećkyj pracował jako starszy monter linii telegraficznych. W 1924 roku z Ostrowca napisał podanie o przyjęcie do Ukraińskiej Akademii Ekonomicznej w Podiebradach, które zostało odrzucone z uwagi na fakt, że nie miał dokumentów potwierdzających wykształcenie. Wraz z Nazarem i Teodorą Obidzińskimi popularyzował w Polsce taniec ukraiński i tworzył teatr, w którym występowała jego żona-artystka teatrów ukraińskich Marta Kornylećka z Karpiów¹⁷. Ukraiński Teatr Objazdowy Anatolija Kornylećkiego występował po całej Polsce. W programie występów Ukraińskiego Teatru Objazdowego Anatolija Kornylećkiego znalazły się m.in. sztuki *Oj, ne chody Hryciu*, *Chata za wsią* i *Cyganka Aza*.

Marta Kornylećka (1898–1942) z zawodu była nauczycielką, pochodziła z Galicji wschodniej, w Armii URL służyła jako sanitariuszka (siostra miłosierdzia). Została internowana wraz z innymi wojskowymi i przebywała w obozach w: Łancucie, Stszałkowie, Szczepiornu (Wadowice), Kaliszu. Uczestniczyła w obozowych teatrach ukraińskich, a później – w ukraińskim teatrze objazdowym. Występowała z trupą teatralną w Hrubieszowie, Tomaszowie Lubelskim, Zamościu, Tyszowcach i innych miastach. W czas wystąpień w Łodzi artystka zachorowała i zmarła. Małżeństwo ukraińskich aktorów pochowano w prawosławnej części Cmentarza na Dołach. Na grobie Marty Kornylećkiej wyryto napis: „Артистка української сцени. Спи спокійно люба, єдина. Хай сниться Тобі Україна”. [„Artystka sceny ukraińskiej. Śpij spokojnie najmilsza, jedyna. Niech się Tobie śni Ukraina”]¹⁸.

¹⁷ О. Коляничук, *Українські емігранти в польській науці і культурі*, „Світінфо” 2015, № 62. 3 вересня, с. 11–12.

¹⁸ *Ukraińscy działacze kultury z międzywojnia pochowani na terenie współczesnej Polski*, <https://ukrainkanekropolia.org/ukrainscy-dzialacze-kultury-z-miedzywojnia-pochowani-na-tereniewspolczesnej-polski/> [dostęp: 2021]

Pomnik Marty Kornyleckiej

Źródło: <https://ukrainskanekropolia.org/ukrainscy-dzialacze-kultury-z-miedzywojnia-pochowani-na-terenie-wspolczesnej-polski/>

Wśród pochowanych na cmentarzu w Łodzi Ukraińców znajduje się mogiła Wołodymyra Nemolowskiego (1892–1943) – pułkownika Armii URL, o którym zachowało się bardzo mało informacji. W czas I wojny światowej służył w randze sztab-kapitana w wojsku Imperium Rosyjskiego. W 1916 roku był członkiem kółka ukraińskich oficerów – jeńców wojennych w obozie Mühling. W latach 1918–1919 dowodził kureniem 3. Pułku Sirożupannego Armii Czynnej Ukraińskiej Republiki Ludowej. W latach 1920–1922 był dowódcą kurenia pieszego Wspólnej Szkoły Młodzieżowej. Ukraiński historyk Igor Sribniak w swoim artykule pisał o tym, że Kamianetska piesza szkoła młodzieżowej Armii URL była w obozie w Łańcucie. Wspomina przy tym o pułkowniku Wołodymyrze Nemolowskim, że dowodził wówczas sotnią pieszego kurenia Kamianetskiej pieszej szkoły młodzieżowej przebywającej od roku 1921 w obozie internowanych w Łańcucie¹⁹. W latach 20. i 30. Nemolowskyj przebywał na emigracji w Polsce.

Na łódzkim cmentarzu na Dołach został także pochowany Ilia Jasińczuk (1895?(1900)–1980), nauczyciel i działacz społeczny, sotnik Armii URL, który po powrocie z zesłania z ZSRR zamieszkał w Łodzi i pracował jako inżynier, chemik i nauczyciel.

¹⁹ І.В. Срібняк, *Кам'янецька піша юнацька школа Амії УНР у січні-травні 1921 р.: початок інтернування в Польщі («Ланцутська доба»), "Уманська старовина" 2017, вип. 4, с. 42.*

Wśród pochowanych Ukraińców na cmentarzu prawosławnym na Dołach są mogiły Anny Kondratczenko, Wołodymyra Tretjakowa i Juria Kuljanenki. Anna Kondratczenko (pseudo – „Łastiwka” [jaskółka]) uczestniczyła w walce narodowyzwoleńczej Armii URL w 1920 roku, a później pracowała w Polsce jako nauczycielka. Pełniła funkcję prezesa ukraińskiego stowarzyszenia „Proswita” we Wrocławiu (wówczas Bresław) i była członkiem zarządu UNO w Łodzi. Zmarła w końcu 1941 roku.

Wołodymyr Tretjakow – pułkownik, służył w armii ukraińskiej od roku 1918, a od 1919 był szefem sztabu 2. Podolskiej Brygady Straży Granicznej w Kamienińcu Podolskim. Od 1 lutego do 7 marca 1922 był dowódcą Samodzielnej Brygady Kadrowej Straży Granicznej i przebywał w obozie internowania nr 10 w Kaliszu. 23 listopada 1922 został mianowany przewodniczącym Komisji Personalnej Straży Granicznej.

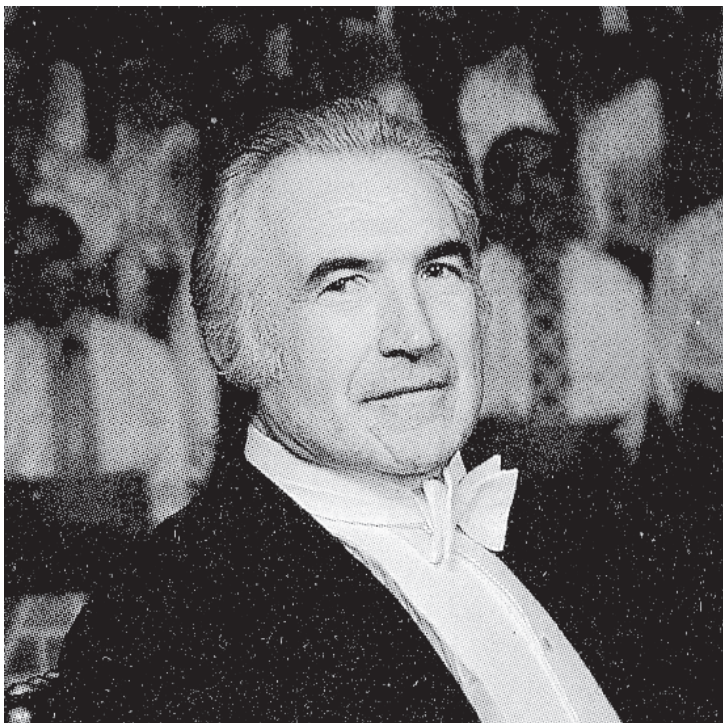
Jurij Kuljanenko (1882–?) – pułkownik Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, urodził się w Kijowie. Do służby wojskowej wstąpił w roku 1900. Od 1 stycznia 1910 roku był porucznikiem 73. Krymskiego Pułku Piechoty (Mohylowsko-Podolskiego). Jego ostatni stopień w armii rosyjskiej to pułkownik. W armii ukraińskiej służył od 1918 roku. Od 1 lutego 1922 był dowódcą Oddzielnej (Samodzielnej) Brygady Straży Granicznej Armii URL²⁰.

Z kulturą Łodzi okresu międzywojennego związane jest nazwisko jeszcze jednego bardzo znanego Ukraińca – Myrosława Antonowycza (1917–2006) – muzykologa, dyrygenta, kompozytora. Nie był on emigrantem politycznym, nie należał do wojskowych Armii URL, których wówczas dużo zamieszkało w Polsce w latach 20. i 30. XX wieku. Jego los tylko w pewnym okresie twórczego życia był powiązany z teatrem opery w Łodzi.

Artysta urodził się na Stanisławowszczyźnie, która w okresie międzywojennym wchodziła do składu II Rzeczypospolitej. Był jednym z wychowanków Zakładu Muzykologii na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Trzy lata studiów odbył u Adolfa Chybińskiego (1880–1952), jednego z ojców-założycieli polskiej muzykologii, właśnie w ostatnim okresie jego akademickiej działalności we Lwowie. Zachowała się korespondencja Myrosława Antonowycza, która pokazuje jego przyjaźń i przywiązanie do swych uniwersyteckich lwowskich korzeni i do pierwszego mentora profesora Adolfa Chybińskiego²¹.

²⁰ О. Коляничук, *Українські емігранти в польській науці і культурі*, „Світінфо” 2015, № 62. 3 вересня, с. 11–12.

²¹ М. Sieradz, *„W najgłębszym szacunku i wdzięczności kreślę się...”. O pierwszych latach muzykologicznej drogi Myrosława Antonowycza w jego listach do Adolfa Chybińskiego*, „Muzyka” 2022, nr 67(2), s. 113–160, <https://czasopisma.ispan.pl/index.php/m/article/view/1296> [dostęp: 8.07.2022]

Źródło: <https://www.discogs.com/artist/2786549-Myroslaw-Antonowycz>

W środowisku artystycznym Myroslaw Antonowycz jest znany przede wszystkim w gronie muzykologów, zajmujących się twórczością Josquina des Prez, kompozytorów kręgu franko-flamandzkiego oraz bizantynistów.

W latach 1930–1940 pracował w Teatrze Opery w Łodzi i występował w Linz. Wykonywał główne arie: Renato i Rigoletto (Verdi G. *Bal maskowy* i *Rigoletto*), Sebastiano i Malatesta (*Don Paskuale* G. Donicetti), Ryszarda Wagnera i in. W roku 1938 otrzymał drugą nagrodę na konkursie młodych artystów. W czasie studiów we Lwowie kierował chórem Małego Seminarium Duchownego, śpiewał w chórach lwowskiego stowarzyszenia „Bojan” (od którego otrzymał stypendium naukowe) oraz w zespole „Studio” Mykoły Kolessy i Romana Prokopowycza-Horlenki.

W okresie II wojny kontynuował studia w Akademii muzycznej w Wiedniu. Po II wojnie zamieszkał w Niderlandach, gdzie obronił doktorat o twórczości Josquina des Prez. Pracował na Uniwersytecie w Utrechcie, gdzie założył Chór Bizantyjski, 40 lat był jego przewodniczącym i występował z zespołem w wielu krajach świata. Po II wojnie światowej napisał i opublikował w Europie 5 monografii poświęconych historii ukraińskiej muzyki, w tym muzyki duchownej. W roku 1976 otrzymał najwyższą nagrodę – Złoty medal i stopień oficera Zakonu Rycerskiego.

Źródło: <https://dcrb.net/virtualni-vystavky/proslavlyav-ukrajinu-spivom/>

Zachowało się zdjęcie Myrosława Antonowycza, wykonane w Łodzi w 1944 roku²². Wśród wyżej podanych – ostatnie w rządzie.

Mimo bardzo trudnych warunków zarówno materialnych, jak i moralno-emocjonalnych Ukraińców na emigracji, w latach 1920–1930 w Polsce działały ukraińskie zespoły artystyczne, teatralne, literackie i in. Artyści ukraińscy starali się kontynuować swoją twórczość i jednocześnie stopniowo angażować się w kulturalne życie Polski. Świadczą o tym relacje w polskiej prasie, przykładowo: *Teatr Ukraiński „Promień”*²³, *Dzisiejszy występ Ukraińskiego Choru*²⁴. Wielu z nich na trwałe wpisało się w mapę kulturalną Łodzi i Polski.

Bibliografia

- Dzisiejszy występ Ukraińskiego Choru*, „Dziennik Narodowy”, 1928, nr 51.
 „Forma”, wrzesień 1934, nr 2, s. 19, <https://bcu.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/56314/edition/49253/content> [biblioteka cyfrowa UŁ]
- Grzejszczak Łukasz, „Ileż scen i obrazów z samej gry obłoków”. *Twórczość pejzażowa Zenobiusza Poduszki*, „Kronika Miasta Łodzi” 2005, t. 1/2.
- Hakh Iryna, *Lev Gets u vystavkovykh proiektakh Lvova 1920-kh rokiv spivpratsia z Hurtkom Diiachiv Ukrainskoho Mystetstva*, „Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku”, Vypusk 2023, nr 44, s. 64–71.
- Kolańczuk Aleksander, *Internowani żołnierze armii UNR w Kaliszu 1920–1939*, Kalisz–Przemysł–Lwów 1995.
- Kolianchuk Oleksandr, *Ukrainski emihranty v polskii nautsi i kulturi*, „Svitinfo”, 2015, № 62. 3 veresnia, s. 11–12.

²² *Прославляв Україну співом*, <https://dcrb.net/virtualni-vystavky/proslavlyav-ukrajinu-spivom/> [dostęp: 28.02.2012].

²³ *Teatr Ukraiński „Promień”*, „Dziennik Narodowy”, 18.01.1928, nr 11, s. 1.

²⁴ *Dzisiejszy występ Ukraińskiego Choru*, „Dziennik Narodowy”, 1928, nr 51, s. 2–3.

- Malinowski Jerzy, *Malarstwo i rzeźba Żydów polskich w XIX i XX wieku*, PWN, Warszawa 2000, s. 283–286.
- Manifest ogólnopolskiej grupy twórczej artystów plastyków „ZACHĘTA”*, <https://mierzejewski.info/zacheta-manifest-grupy-tworczej-artystow-plastykow1.html> [dostęp: 1957]
- Parnikoza Ivan, *Lodz, pravoslavne kladovyshche, ukraïnski pokhovanniaz Pradidivska slava. Ukraïnski pamiatky (ukraïnska)*, <https://www.pslava.info/index.php?Node=326930> [dostęp: 23.09.2020].
- Podushko Zynovii Hryhorevych (1887–1963), <https://web.archive.org/web/20141101102453/http://korners.kiev.ua/russian/painters/1338> [dostęp: 1.11.2014].
- Proslavliav Ukraïnu spivom*, <https://dcrb.net/virtualni-vystavky/proslavlyav-ukraïnu-spivom/> [dostęp: 28.02.2012].
- Rzepakowski Arkadiusz, *Skład narodowościowy, wyznaniowy i językowy ludności Łodzi w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2008, R. VII, nr 1, s. 88–89.
- Sieradz Małgorzata, „W najgłębszym szacunku i wdzięczności kreszę się...”. O pierwszych latach muzykologicznej drogi Myrosława Antonowycza w jego listach do Adolfa Chybińskiego, „Muzyka” 2022, nr 67(2), s. 113–160, <https://czasopisma.ispan.pl/index.php/m/article/view/1296> [dostęp: 8.07.2022]
- Sribniak Ihor V., *Kamianetska pisha yunatska shkola Amii UNR u sichni-travni 1921 r.: pochatok internuvannia v Polshchi («Lantsutska doba»)*, „Umanska starovyna” 2017, vyp. 4, s. 42.
- Sydorenko Nataliia, *Natsionalno–dukhovne samostverdzhennia*, Kyiv 2000.
- Teatr Ukraïnski „Promień”*, „Dziennik Narodowy”, 18.01.1928, nr 11.
- Ukraïnsky dzialacze kultury z miêdzywojnia pochowani na terenie współczesnej Polski*; <https://ukraïnskanekropolia.org/ukraïnsky-dzialacze-kultury-z-miêdzywojnia-pochowani-na-terenie-wspolczesnej-polski/> [dostęp: 2021]
- Wiszka Emilian, *Emigracja Ukraïnska w Polsce. 1920–1939*, Wydawnictwo Mado, Toruń 2004.
- Wystawa prac członków zw. zaw. polskich artystów-plastyków*, „Ilustrowana Republika” 1939, cyt. za: <http://baedekerlodz.blogspot.com/> [dostęp: 26.01.2024]
- Zenobiusz Poduszko, [w:] *Słownik Biograficzny Teatru Polskiego, 1900–1980*, t. II, PWN, Warszawa 1994; <https://encyklopediateatru.pl/osoby/39996/zenobiusz-poduszko> [dostęp: 2016]
- Zhukova Natalia, *Zynovii Podushko: ukraïnskyi khudozhnyk rodom z Donechchyny, pro yakoho bilshie znaiut u Polshchi* (FOTO), <https://freeradio.com.ua/zynovii-podushko-ukraïnskyi-khudozhnyk-rodom-z-donechchyny-pro-iakoho-bilshie-znaiut-u-polshchi-foto/> [dostęp: 11.11.2021].

Svitlana Kravchenko, doktor habilitowany, profesor, wykładowca dziennikarstwa i komunikacji społecznej. Od 1987 roku pracowała w Wołyńskim Narodowym Uniwersytecie imienia Łesi Ukrainki. Autorka ponad 130 prac naukowych, opublikowanych w Ukrainie, Polsce i in. W 2019 roku została Laureatką Nagrody imienia Iwana Wyhowskiego. Od roku 2022 realizuje projekt „Media i dziennikarze polscy w kształtowaniu oblicza współczesnej Europy” w ramach programu IDUB w Uniwersytecie Łódzkim.